

HORÁNYI ELEK

(1736–1809)

A NYOMTATOTT MŰVEKBŐL ISMERT MAGYARORSZÁGI SZERZŐK EMLÉKEZETE

(1775)

ÜDVÖZLET AZ OLVASÓNAK

A műveltebb nemzetek meggyőződése és egyetértése szerint minden időben dicséretes volt, egyszersmind a helyes gondolkodás és a bátorság serény ösztönzésére szolgált az a szokás, hogy az ékesszólás eleven színeivel lefestették, s a nemtelen árnyak közül kiszabadítva életre keltették és mintegy elevenné tették a jeles szellemek képmásait. Ezért a régi időkben a görögök és a rómaiak, a mi korunkban pedig a franciák, az angolok, az olaszok és a németek úgy akarták, hogy polgártársaik tettei írásokban és emlékművekben megörökítve fennmaradjanak azért, hogy az utókor megtanulja ezekből a becsületesség példáit megérteni és követni, az alávalóságéit pedig elkerülni. Ugyanis a bűnök és az erények gondos megfigyelésével és a korábban történt dolgok összehasonlításával az ifjúság jól megérti, hogy mi tesz valakit jó polgárrá, és mi illik ahhoz, akiről úgy látszik, hogy ő az az ember, aki hazája számára a jót a széppel egyesíti. És mivel a jó embernek a haza a szívében kell hogy legyen, és úgy véli, bűn, ha azt nem ékesíti, amikor tehetné, könnyen megérti bárki, hogy mely okok ösztönöztek engem leginkább arra, hogy a magyarok és az alájuk tartozó nemzetbeliek írásait közrebocsátva feléleszsem a megismertek emlékét. Ugyanis ha a fegyveres Pallasz babérja szerencsésen díszíti a hazát, sokkal szerencsésebben fogja azt ékesíteni a nyájas Minerva olaja, s épp ezért ez, félretéve a félelmet és a gondokat, a legédesebb időtöltéssel és tudós virrasztásokkal fog egyet jelenteni, az pedig ujjongva meg fog szabadulni az öldöklésektől, a vértől, a pusztítástól

és a lángoktól. Ezért úgy vélem, hogy én semmiképpen sem pazaroltam hiába a mécsolajat és a fáradságot, hiszen ezzel alkalmasabb lettem arra, hogy írásműveiket közismertté téve összeállítsam a magyar és a Magyarországhoz tartozó országokból való híres szerzők életrajzát.

Azok közül, akik ezt a dicséretes témát írásművet alkotva törekedtek bemutatni, elsőként kétségtelenül a nemes schemnizi magyart, Czvittinger Dávidot kell megnevezni. Ő azonban nagyobb elszánással, mint sikerrel kezdett ehhez hozzá, a levelezés lehetőségének bezárulása miatt, amelynek az volt az oka, hogy abban az időben Magyarország a török elleni harcoktól és a polgárháborútól lángolt, és szinte egészen elégett. Minthogy őt követően Moller végezte a munkát, Czvittinger ezt a művét, amely oly mértékben volt kidolgozva, amennyire ez lehetséges volt, nyomdába adta ezzel a címmel: *Specimen Hungariae literatae, virorum eruditione clarorum, natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atque Transilvanorum, vitas, scripta, elogia, et censuras ordine Alphabetico exhibens. Accedit Bibliotheca scriptorum, qui extant de rebus Hungaricis.* Francofurti et Lipsiae typis et sumptibus Iod. Guiliel. Kohlesii, Univers. Altdorfii typogr. A. MDCCXI. 4. [Magyarország irodalmi tüköre, amely ábécérendben bemutatja a magyar, dalmát, horvát, szláv és erdélyi nemzetből való híres tudós férfiak életét, írásait, valamint méltatását és bírálatát. Ezt követi az összes magyar történeti író bibliotékája. Frankfurtban és Lipcsében, Iod. Guiliel. Kohlesiusnak, az altdorfi egyetem tipográfusának a betűivel és költségén, 1711. évben. Negyedré.]

Ehhez a műhöz kell kapcsolni egy ugyanebben a témában fáradozó Névtelennek a könyvecskéjét, amelyet szerzője *Rei Hungaricae litterariae* [A magyar irodalomnak ...] címmel látott el, és Felső-Magyarország igen híres városában, Kassán 1735-ben tizenkettedrét formában a műveltek közös hasznára megjelentetett. Ha e művecskének szerzője több író, egyszersmind jobb minőségűeket gyűjtött volna egybe, és az általános részeket gondosabban kidolgozta volna, minden e témában mindmáig dolgozó írónk közül a legközelebb jutott volna el a magyar irodalom történetének kézikönyvéhez. Ugyanis fejezetekre bontva mind a nagyobb, mind a kisebb iskolákról, több könyvtárról és Magyarország néhány tudós

férfiújáról is beszélt, de mivel csak néhány általános dologban munkálta ki, ráadásul mellőzte a pontosabb forrásokat, a jeles és a jobb dolgokat a kegyes óhajoknak hagyta hátra. Így történt meg az, hogy a kiváló és a leginkább szükséges dolgokat legtöbbször semmibe veszi művében, s a vulgárisakat és a kevésbé ismerteket előtérbe tolja.

Mindkét kísérlet elé teendő a hosszú szünet után létrejött *Historiae Hungaricae litterariae antiqui, medii, atque recentioris aevi lineamenta, quorum prolegomena generalem, in universam Historiam Hungariae litterariam introductionem continentia prodiverunt studio ac sumtu Cl. Rotharidis Hungari, Altonaviae et Servestae An. MDCCXLV.* [A magyar irodalom legrégebb, közép- és újabb kori történetének vázlata, amelynek az egész magyar irodalomtörténetbe való általános bevezetést tartalmazó előszava a híres magyar Rotharides munkájával és költségén jelent meg Altonában és Servestában, 1745-ben.] Ha a váratlan halál nem vetett volna véget a szerző fáradozásainak, nemigen láttunk volna semmit sem, ami e tárgyban pontosabb, kiválóbb és választékosabb lenne. Úgy látszik, csak az csökkenti valamennyire a szerző jó hírnevét, hogy művében kissé harapós indulatot fejez ki ellenfelei iránt.

Úgy tűnik, a legtöbb joggal e szerzők után kell helyezni a nagy tudású és fáradhatatlan szorgalmú Bod Pétert, aki először hévízi, azután meg magyarigeni helvét hitvallású lelkész volt Erdélyben. Vele, míg élt, gyakran váltottam tudományos és teológiai témájú leveleket. Ő Magyarország, s leginkább Erdély hazai nyelvén felvállalta a tudományban híres férfiak dicsőítését, ezzel a könyvével, melynek a címe: *Magyar Athenas, avagy az Erdélyben és Magyar Országban élt tudós Embereknek, nevezetesebben, a'kik valami világ eleibe botsatott írások által esméretesekké lettek, és jó emlékezeteket fen hagyták historiájok. Azaz: Hungaricae Athenae, seu virorum doctrina florentium in Transilvania et Hungaria, et eorum potissimum, qui libris in lucem hominum emissis celebritatem nominis consequuti, a grata posteritate memorantur; historica descriptio.* Megjelent Szebenben, MDCCCLXVI. évben, nyolcadrét. De mivel túlságos részrehajlással van a könyv kidolgozva, felséges Úrnőnk akaratából méltán elvetették.

Ezek tehát azok a férfiak, akik nagyobb tehetségük erejét és hatékony tevékenységüket ennek a témának a bemu-

tatására szánták. Azokat pedig hallgatásba burkolom, akik műveikbe szétszórtan vagy mellékesen belefoglalták egyes tudósok életrajzát. Mivel azonban ezekben sok homályos, tévesen mondott, véletlenül vagy csak tessék-lássék előadott dolgot találtam, nyilvános tanítási kötelességemtől szakítva el az órákat, a hiányok és a hézagok kitöltésére fordítottam a munkámat, és néhány év leforgása alatt megtörtént, hogy e mű szétszórt tagjai egy testté forrtak össze. De mivel észrevettem, hogy eddig még sok minden hiányzott, és több minden még rejtve volt, levélben olyan tapasztalt férfiak véleményéről és ítéletéről tudakozódtam, akiknek az embersége és előzékenysége fáradozásaimnak édes dísze és oltalma volt. Hálás lelkem csak azokat parancsolja emlékezetbe idézni, és azoknak az állapotát akarja megnevezni, akik nekem írt leveleikben az őáltaluk gyűjtött életrajzokat elküldték nekem.

Ezt a csapatot a Szent Ferenc-rend vezesse, tudniillik Blahó Vince a Szent Servator-tartományból, Kósa Jenő a Szűz Mária-tartományból, Pavich Imre a Kapisztrán Szent János-tartományból, Jakabfalvi Román a conventuális minorita rendből, aki most, miközben ezeket írom itt, a Szent Erzsébet-tartomány elnöke. A Remete Szent Pál-rendnek, mely Magyarországon egykor a legvirágzóbb rend volt, a magyarországi tartományából Kollarich Joachim, a horvátországi rendtartományából Stipanovich Károly. Szent Domonkos rendjéből Füssi Pius. Az én rendemből kiváló férfiakat szedett össze Kátsor Keresztély, de az ő tehetségének más, jól kidolgozott emlékei mostanáig lappanganak. Ezek a reguláris rendekből valóak. Utánuk következnek Dobai Székely Sámuel, érdemes százados, igen tudós férfiú, Windisch Károly Teofil, pozsonyi tanácsos, éles és kellemes tehetségű és sokfajta tudománnyal rendelkező férfi, aki nekem nagyon jó barátom, Cornides Dániel, nagy tudású és szorgalmú, szerfőlött előzékeny ember, Vietoris Ionathas, a soproni gimnázium kiváló vezetője, Klein János Mihály, aki a pozsonyiaknál ékes beszédű ágostai hitvallású lelkész. Azok közül pedig, akik a könyvtárakba való könnyű bejutásban való fáradozásaimat elősegítették, mindenekelőtt a kiváló tolnai Festetich Pált, a királyi kincstár alkincstárnokát kell megneveznem, aki a minap grófi méltóságra jutott. Ő a magyar történeti anyagban igen gazdag házi könyvtárát nagyon bőkezűen, önként megnyitotta előttem.

Azután meg kell említenem a híres Kollár Ferenc Ádámot, Felsőleges Úrnőnk titkárát és a császári-királyi udvari könyvtár igazgatóját, aki a *respublica litteraria* területén kiadott könyveivel messze földön híres férfiú. Meg kell említenem rádai Rádai Gedeont, aki régi nemzetsége és a hazai jogban szerzett ismeretei révén híres. Ő engem gyakran látott magánál vendégül, s amikor meglátogattam, emberségesen és nagyon bőkezűen bánt velem, házi könyvtárának sok és igen értékes könyvét rendelkezésemre bocsátotta, és nekem, régi barátjának hihetetlen emberséggel és jóindulattal mindent bőségesen odaadott, amiről úgy tudta, hogy tárgyunk fényét emeli. Ezenkívül részben a költségekben segítettek, részben pedig tanácsaikkal a tudományoknak ebben a felvállalt fajtájában megerősítettek a következő urak: a kegyelmes kalocsai érsek, a nagynevű németújvári Batthiany József gróf úr, Gosztonyi János, a tudós nyitrai püspök, gróf galántai Fekete György, királyi táblabíró és magyarországi fő tanfelügyelő, gróf nagykárolyi Károlyi Antal, királyi étekfogómester, báró Orczy Lőrinc ezredes úr, továbbá zsadányi és törökszentmiklósi Almási Pál és kesselyűkői Majtényi Károly szeptemvir urak, valamint kesselyűkői Beleznai Mihály albíró. Művem kiadásának nyomtatási költségeit a német Antonius Loewe pozsonyi könyvárus vállalta fel, hogy halhatatlan módon szolgálja második hazája, Magyarország javát, ahol szerencsét talált.

Jó akaratú Olvasóm, most már értelmedet és szemed éleségét fordítsd erre a műre, és ha valamit jobban tudsz, tetszésedre javítsd ki. De nem akarnám, hogy te Midas vágyakozásával lángolj, és hogy úgy, ahogyan ő az érintésével mindent arannyá változtatott, te a nézéseddel és az olvasással, vagy az égiek akarata ellenére kizárólag csak aranyhoz juss. Utánozd a Napot, mely nem tartja méltatlannak magához, hogy a hegyek csúcsait, a közepesen fekvő régiókat és az alacsony völgyeket is megvilágítsa. Ezért ha talán észreveszem majd, hogy egyesek neked nem tetszettek, nem annyira reménykedem, hanem inkább bízom abban, hogy több minden viszont tetszeni fog, ami gyönyörködésedre és hasznodra válik majd. Ég veled.

(Pajorin Klára fordítása)